

# Origen i evolució de l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa (segles XIV-XVII)

Albert Curto Homedes

## 1. Origen de l'Arxiu

No entrarem a establir un seguit d'apriorismes, lògics i evidents, que ens remuntin a l'origen d'una certa institució arxivística des del moment en què la ciutat assoleix un mínim d'organització administrativa. La inexistència de dades documentals que ens concretin un arxiu en el període subsegüent a la conquesta cristiana del 1148, tot i la clara presumpció d'aquesta hipòtesi (avalada, a més, per la pròpia importància de la ciutat que, fàcilment, ens suposaria de poder parlar, si més no, d'un arxiu vinculat als poders comtals i baronials), ens priven de considerar un organisme gaire desenvolupat. A diferència de l'Arxiu de la Catedral de Tortosa, amb una abundant documentació dels segles XII i XIII, l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa conserva d'aquest període una escassa (encara que important) representació documental, amb poc més de 250 documents, la majoria inclosos dins la tipologia de donacions i privilegis reials en format pergamí. De fet, són una mica més d'un centenar els documents conservats d'abans de la sentència arbitral de 1277, a partir de la qual es consolida el cos jurídic del *Llibre de les Costums* que estructura, en certa forma, el règim municipal. A l'hora de posar una data inicial de l'autonomia municipal de Tortosa, caldria remetre'ns al cancanvi fet el 1294 pel rei Jaume II, pel qual la ciutat passa a dependre exclusivament de la Corona, i així s'aparta del poder baronial dels templers i dels Montcada. És clar que és en aquest moment de plena autonomia municipal que s'organitza la mateixa escrivania i s'hi fan els primers intents d'estructurar la documentació generada per la gestió del municipi. Ja a partir d'aquesta data es nota un augment documental, que es multiplicarà en el segle següent. Bàsicament, i, a grans trets, podem dir que l'inici documental realment orgànic i estructural data de principis del segle XIV. És en aquest moment que comencen les grans sèries que serviran d'estructura fonamental de l'arxiu incipient. De llibres de provisions o acords, se'n conserven des del 1338; de llibres de clavaria des del 1318; de llibres d'ordenances o establiments, també des del 1318, i, de registres de correspondència, encara que fragmentats, des de mitjans del segle XIV.

Per tant, i com a punt de partença en el coneixement de l'origen del que avui s'integra dins del quadre de fons de l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre<sup>1</sup> com a fons municipal de l'Ajuntament de Tortosa, i que va ser fins al 1992 l'Arxiu-Museu Municipal de Tortosa<sup>2</sup>, definit històricament com a l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa<sup>3</sup>, caldria situar-lo a l'inici del segle XIV.

## 2. Primeres dependències i continents

El concepte *arxiu* que apareix en la documentació baixmedieval manté una certa ambigüïtat. Per una banda, defineix el contenidor específic on es guardava la documentació, és a dir, l'armari o moble, distribuït bàsicament en calaixos i prestatgeries, i que podia ser tancat amb clau. A vegades, però, el concepte s'adscriu molt més a la mateixa dependència, habitació o cambra, on es trobava el mateix armari documental. Fins i tot, a vegades, l'arxiu representava, més aviat, el conjunt documental, com així ho hem d'entendre quan, el 1376, es fan 3 claus per als armaris dels arxius de la Ciutat<sup>4</sup>.

Les referències més antigues que coneixem de la construcció d'un armari contenidor o arxiu daten del 1370. El primer a citar-nos-el va ser Bayerri, en fer referència que es van pintar els calaixos de l'Arxiu<sup>5</sup>. Més endavant, en fa un esment més complet Jesús Massip, on remarca diferents anotacions dels llibres de clavaria d'aquell any<sup>6</sup>.

Gràcies a aquestes anotacions podem conèixer, pas a pas, les despeses pròpies d'aquest armari construït "...en la cambra de la sala de la ciutat."<sup>7</sup>. Tenim notícia, entre d'altres elements, de tot un seguit de claus emprades pel ferrer sarraí Mahomet Hayrt, és a saber: 1800 claus de quart, 100 de terç, 400 de bolla i 60 de bolla grossa a part d'unes altres 600 sense de què no s'especifica la tipologia<sup>8</sup>. Les diferents despeses anotades es relacionen amb la fusta emprada, les feines de muntatge, les del manyà, les de neteja, etc<sup>9</sup>.

Podríem imaginar-nos un armari-arxiu no gaire diferent del que dos-cents anys més tard es construí de bell nou, i que avui encara es conserva com a peça artística i històrica rellevant. L'arxiu del 1370 era, per tant, de fusta reforçat amb ferros. Tenia diverses fulles com a portes, i s'obria i tancava mitjançant tres panys. Estava pintat com a mínim en la seva estructura i possiblement amb algun element decoratiu. Es distribuïa per calaixos, ja que, funcionalment, era la forma més adequada per a guardar els pergamins enrotllats. L'armari estava fixat a la paret, i en una cambra especial.

L'espai destinat a l'arxiu, més enllà de la finalitat de dipòsit documental, esdevenia també el lloc de consulta i treball (entès evidentment en els paràmetres de l'època) com ens ho corrobora el fet que, ensems,

amb la construcció de l'armari, s'hi va fer una taula i dos bancs per a la mateixa habitació<sup>10</sup>. No sabem quina situació exacta tenia aquesta cambra dins l'edifici de la Casa de la Ciutat, encara que hi ha referències que ens indiquen la possibilitat que es trobés a la planta baixa. De fet, el 1379 en la descripció de les despeses d'una teulada o porxo que s'està obrant en una sala concreta, aquesta se la identifica situant-la "damunt la cambra de l'arxiu"<sup>11</sup>.

### 3. Mesures preventives de conservació

La mateixa construcció de l'armari que palesa l'interès per part del govern municipal envers l'arxiu, l'hem d'entendre com la primera mesura de conservació. Més enllà d'això, la mesura preventiva tradicional contra les agressions d'animals nocius, en concret dels rossegadors és a base d'arsènic. Coneixem una primera referència de 1380 respecte a la despesa ocasionada per la lluita contra agressions biològiques, tal com s'especifica:

"Item, dona a.n Segura, specier, per arçeni que.n compra per matar les rates que feyen dapnatge en lo arxiu"<sup>12</sup>

Una altra referència de principis del s. XV explicita la compra de dues unces d'arsènic per matar les rates de la Casa de la Ciutat<sup>13</sup>.

I és que, com se sap, les rates eren un dels principals problemes de conservació dels documents. Avui podem comprovar encara en alguns pergamins de l'Arxiu els signes gràfics de l'acció dels rosegadors. En una carta adreçada a Joan Canyissar de Sebil al setembre de 1541, se li encomana que pugui extreure de Saragossa una nova confirmació de privilegi del 1537, pel fet que el que es tenia "en pública forma" "stant en lo archiu de la casa de la ciutat, rates lo han tot rosegat, que no s'i par sino la data.." <sup>14</sup>

### 4. Custòdia i organització

Les dades que posseïm sobre la gestió de l'Arxiu durant la baixa edat mitjana són molt minses. Hi havia un òrgan administratiu que es feia càrrec de l'Arxiu, vinculat directament a l'escrivania municipal, però sense gaire pes dins l'estructura complexa del municipi, conclusió a la qual arribem precisament per la manca de dades registrades, com també per l'absència de referències en la llista de nòmnes del funcionariat.

La responsabilitat de l'Arxiu la tenia el notari de la ciutat com a cap de l'escrivania. Juntament amb les seves obligacions com a redactor i validador de les escriptures de la ciutat, es contemplava, a més, el fet de ser el

garant de la integritat documental de l'Arxiu. Tenia funcions clarament arxivístiques, i exercia, en aquest sentit, d'arxiver. Així ho constatem en les tasques que li assignen al notari Guillem d'Agramunt el 1372, quan apareix en les llistes de les nòmines. A més de les funcions pròpies del seu càrrec, ha d'elaborar un parell de llibres que han d'estar encadenats a la taula de la cambra de l'Arxiu. En un d'aquests llibres, el notari escrivà ha d'escriure i anotar: “.. los noms dels privilegis que la ciutat ha ara o d'aquí avant haurà, e que en aquell libre scriva e sia tengut de scriure com alguna persona traurà degun privilegi o carta de la dita ciutat e açò ab testimonis e lo dia e ayn que l'on traurà e per semblantment com lo tornaran per ço que.s sapia en poder de qui seran...”<sup>15</sup>. Es tracta, doncs, d'un llibre registre on s'anoten les sortides documentals a fi de tenir un coneixement clar de la seva localització, fet que ens situa en un nivell acceptable de gestió.

Coincidint amb la primera estructuració de l'arxiu, el 1370 es defineixen perfectament uns nous models de registres documentals. Les sèries de clavaria, provisions, etc., prenen un cos homogeni amb una clara estructuració formal i conceptual que respon ja a un criteri i sentit de permanència i continuïtat. Aquesta nova línia de producció arxivística que significa una reforma clarament visible es deu a la mà de l'esmentat Guillem d'Agramunt, responsable que fou de l'organització de l'Arxiu durant el darrer terç del segle XIV.

Aquesta organització, de la qual no tenim constància documental ni podem acreditar mitjançant cap inventari o catàleg conservat, es pot, no obstant això, comprovar, tant pels registres, que, a mode d'anotacions marginals, s'escriuen llavors en la documentació solta (paper i pergami), com en el fet que les sèries documentals presentin una acurada enquadernació i una identificació al llom d'acord amb la sèrie. En aquest sentit, destacaríem la incorporació de les figures heràldiques en els llibres de clavaria, que comencen a lluir, en la coberta, dos escuts: el de la ciutat i el del clavari responsable.

Malgrat això, tot indica que aquesta primera empremta d'organització arxivística del darrer terç del segle XIV decau en el XV. La imatge formal i estructural dels llibres conservats ens ho testimonien. Sabem, a més, que a finals de 1444, l'Arxiu estava immers en un total desordre, fet que va aconsellar al govern de la ciutat a buscar-hi remei en sol·licitar l'ajut del que podríem anomenar un arxiver ocasional. Es va encomanar a Joan Pedrolo, com a bon coneixedor de les escriptures i privilegis de la ciutat, que posés en bon ordre l'Arxiu, tal com consta en l'acord corresponent:

“Item, fonch provehit que, atnent que les scriptures e privilegis de la ciutat stan molt scampades e desordenades en la casa e archiu de la ciutat, e com l'onorable en Johan Pedrolo sia molt instruit en les dites scriptures, ffonch provehit e donat plen poder al dit en Johan Pedrolo de cercar e de enlestir les dites scriptures e posar aquelles en degut orde en lo dit archiu e que sia ben satisfet de sos treballs dels bens de la universitat”<sup>16</sup>

Aquesta referència ens informa, a més de l'estat concret de l'Arxiu en un moment determinat, de l'interès per part del govern municipal d'endregar un arxiu desordenat, és a dir, desnaturalitzat, un arxiu sense servei. Es busca una persona entesa (especialitzada) a qui s'acorda de remunerar com cal. La finalitat darrera és tenir en ordre l'Arxiu a fi de localitzar les escriptures que s'hi troben. Un detall a resaltar és que, en el moment que es reclama els serveis de Joan Pedrolo, s'admet el fet que la documentació, desordenada, es troba tant a l'Arxiu com a la resta de la Casa de la Ciutat. En definitiva, una altra labor implícita de l'arxiver Pedrolo ha de ser la de retornar, en l'ordre convenient, aquesta documentació dispersa al seu lloc específic: la cambra i l'armari de l'Arxiu. Evidentment, la mesura de reorganització no era exempta d'un cert interès de rendibilitat econòmica. Alguna vegada, en les despeses corrents que s'anoten en els llibres de clavaria, hi consta allò que el municipi paga per la localització d'escriptures, i com a exemple posem el cas de Francesc Flix, a qui el 1406 se li paga per a buscar unes escriptures antigues<sup>17</sup>.

La recerca de documentació, i les despeses inherents era un fet usual, especialment en aquells moments o períodes que, a causa de plets o requestes, calia acreditar documentalment l'autoritat de les demandes o dels arguments.

A principis del segle XV, quan es va haver d'obrar l'edifici de la Cort del Veguer, la documentació "scriptures e comunes de la Cort", es va instal·lar provisionalment a la casa de lloguer de Bernat Felip<sup>18</sup>. El mateix propietari del dipòsit provisional havia de buscar, a més, aquelles escriptures que necessités la ciutat de Tortosa, com així apareix quan se li demana, concretament, que busqui un procés en les actes de la Cort<sup>19</sup>.

Desconeixem (ja que no hem trobat l'anotació de les despeses) si la previsió d'ordenament de l'Arxiu de 1444 es va dur a terme. El fet és, però, que, setze anys més tard, el notari Pere Giner hi duu a terme unes tasques d'ordenació. En aquest cas, ho sabem precisament per la demanda que ell fa en no haver rebut la seva retribució. Els "treballs per ell sostenguts en arreglar lo archiu"<sup>20</sup> es dugueren a terme durant el 1460, i restaren paralitzats l'any següent a causa de la falta de retribució. Finalment, el 4 de juliol de 1461, s'acorda que se li pagui, i pugui així reanudar les tasques d'ordenació:

"E més fonch provehit e delliberat que lo discret en Pere Giner, notari i síndich de la present ciutat, qui en l'any passat ha suferts treballs en arreglar e metre en orde lo Archiu de la present ciutat, lo qual stava molt dolentament, sia pagat e contentat dels bens de la dita universitat en çò que serà just e rahonable. E per lo present any qui continua en arreglar lo dit Archiu e fer memoriejar e metre en libre los privilegis e altres actes de la dita ciutat qui stan en lo dit Archiu li sia donat e pagat salarii condecet.." <sup>21</sup>

Entre les tasques encomanades a Pere Giner se li exigeix una que va més enllà de la simple ordenació de l'Arxiu. Ara, es tracta també de confectionar un cartulari amb els privilegis i les actes que més interès i utilitat tenen per al municipi a fi de tenir-hi un accés ràpid. Aquest cartulari sembla que correspon al *Llibre de molts privilegis i sentències de la ciutat de Tortosa*<sup>22</sup>.

Possiblement, les feines de condicionament, d'ordenació i de classificació dutes a terme ocasionalment durant el segle XV no van acabar de donar solucions al problema organitzatiu. D'aquí que, des de principis del segle XVI, apareguin intents de reestructurar de bell nou l'Arxiu, fet que s'aconseguirà el darrer quart de segle, en què es construeix un nou armari, i s'elabora el catàleg definitiu.

## 5. Apostes organitzatives durant el s. XVI

Així, a principis del cinc-cents el desordre de l'Arxiu, que encara es dipositava a l'armari (segurament, el del 1370), va forçar a que en Consell General s'acordés la redacció d'un catàleg general, o, segons els mateixos termes de la documentació original un *Llibre memorial sumari, inventari o registre* de tota la documentació que s'hi aplegava. D'aquest instrument de descripció només en conservem avui una part<sup>23</sup>. A la introducció d'aquest catàleg (que d'ara endavant per un aspecte pràctic podem anomenar com *el de Joan Parent* perquè aquest notari n'era l'autor), reflecteix molt vivament el neguit i les necessitats d'una bona gestió de l'Arxiu. Per això, i perquè n'és un exemple paradigmàtic, creiem que val la pena la transcripció íntegra:

“+Jesus christus Maria+

Ad laudem gloriam et honorem sanctissime trinitatis ac gloriosissime virginis Marie et omnium sanctorum sanctastorum Dei tociusque curie celestis. Sapien tots que, vehent e sabent que gran temps havia y era pasat que lo archiu de la present ciutat de Tortosa, en lo qual stan custodiats e recondits los Costums, privilegis, libertats, franqueses, graties reals, escriptures fahents a favor e per los ciutadans de la dita ciutat de Tortosa, star sens algun registre o notament de hon se seguia que quant convenia cerquar e veure alguna scriptura en dit Archiu era gran treball e fatiga als magnífichs procuradors y scriva de la dita ciutat trobar la scriptura cerquada y algunes vegades per la moltitud de scriptures, trobar no.s podia. De hon, feta paraula per los magnífichs mosen Guillem Ramon Jordà, mosen Miquel Siffré e mosen Jaume Martí, procuradors de dita ciutat en Consell General; lo qual fonc celebrat a sis dies del mes de març de l'any de la nativitat de nostre senyor Deu lesuxrist MD y dihuyt, fonc per dit Consell General provehit se ordenàs e conpongués lo present

Libre. E se comete e remete a aquells e als procuradors qui per temps seran que elegisen algun notari e ciutadà de Tortosa al qual donasen plen poder e facultat y cometesen de fer registrar, notar [...] y inventariar en lo present libre tots los actes e instruments que en dit Archiu de Tortosa se trobaran e açò per A B C etcetera a ffi e effecte que occorent alguna cosa als procuradors de Tortosa se copien en lo present libre memorial sumari inventari o registre del que cerquant o demanant serà. En virtut de la qual [provisió] fuy elegit yo Joan Parentis notarie e ciutadà de Tortosa qui inseguint dita delliberació comissió e elecció he lo present libre ordenat en lo qual per A B C etcetera seran continuats e o sumats dits actes e scriptures que en dit archiu seran atrobades per caxons de dit archiu. Los quals son intitulats o rubricats de letra grossa.

Et primum sequitur littera A”

Desconeixem l'existència de cap altre tipus d'instrument descriptiu anterior, però, no obstant aquesta possibilitat, segurament aquest és el primer que es fa amb un criteri generalitzat. En una primera i bàsica separació física dels documents, la labor arxivística consignada el 1518 diferencia el que són els llibres seriatos del que serien les escriptures. A mà esquerra de l'Arxiu, se sobreentén que en prestatgeries, es col·locaran per ordre alfabètic, tal com són intitulats, i per anyades “los libros de les claveries, los libros de provisiones, libros de letras, manuals de àpoques, libros de obres, libros de stabliments, libros de comuns, taxes de farina, libros de fogatges, coronatges i maridatges e Costums en pregami”<sup>24</sup>.

A mà dreta de l'Arxiu, on són els armaris de *caxons*, intitulats amb lletres grosses segons l'ordre de l'alfabet, és on es troben les diferents escriptures, privilegis i provisiones de la ciutat<sup>25</sup>.

De l'anàlisi d'aquest *Libre memorial*, insistim que incomplet, es desprèn que, d'una situació organitzativa prèvia en què ja existia una classificació dels documents per calaixos, s'intenta una reorganització teòrica o intel·lectual registrada en aquest catàleg. Malgrat les migrades dades referents l'armari sobre el qual s'estableix la relació documental podem deduir que constava com a mínim de 4 apartats o trasts, és a dir, 4 fileres verticals de calaixos, i a l'entorn possiblement de 7 calaixos per filera (tenint en compte que a cops s'anomena el tercer calaix comptant de dalt o de baix), la qual cosa suposaria un mínim de 28 calaixos o *caxons*, segons la seva pròpia terminologia. De la intitulació original dels calaixos només coneixem la que correspon a *Privilegis, Privilegis 2on; Privilegis Tertio; Amposta Primo, Amposta 2on; Remissions*.

L'objectiu del catàleg de Joan Parent és el de reorganitzar la documentació d'acord amb un criteri temàtic, que, se sobreentén, es consideraria més útil per a les necessitats de les demandes de procuradors i escrivans. Dels fulls conservats del catàleg constatem una classificació toponímica, amb els exemples anotats de Amposta o l'Aldea. En princi-

pi doncs, a l'apartat d'Amposta, s'anoten els diferents documents que tinguin a veure amb aquest tema, independentment si es troben físicament localitzats al calaix *Amposta, Privilegis 1, 2* etc. Un denominador comú temàtic és el que serveix per a registrar correlativament en el catàleg diferent documentació dins d'un mateix apartat. En l'exemple posat s'anoten dins d'Amposta tots aquells documents, que en un aspecte o altre, es refereixen a la població d'Amposta. La selecció es reflectia únicament al catàleg, ja que els documents sembla que es mantenien en els seus calaixos originals.

Malgrat la intenció d'aplicar aquest criteri de classificació temàtica que es recull, com hem vist, en el mateix pròleg, el resultat final és ben diferent. La proposta de seguir un ordre alfabètic (d'aquí que es comencés per la A, i, dins d'aquesta lletra, per *Amposta*), no se segueix en la totalitat de les anotacions, de tal forma que el pretés catàleg general temàtic i alfabètic de Joan Parent esdevé només una relació de documents seleccionats i anotats, segurament per ordre de localització. Per a facilitar la recerca documental dins de la relació, s'acompanya cada regest amb una paraula identificativa o clau al marge. La manca d'ordenació, obliga a fer un seguiment complet de totes les paraules clau. La selecció finalment esdevé totalment arbitrària d'acord amb uns criteris d'interès concrets i desconeguts. La falta de sistematització dels mateixos regests, a voltes amb còpies textuais en llatí del document, d'altres amb explicacions excessivament concises, juntament amb apreciacions extraarxivístiques, ens suggereixen la possibilitat que aquest catàleg mai s'acabés de concloure.

Més enllà del projecte de catalogació de Joan Parent, cal situar en la mateixa línia d'interès del municipi per l'actualització de l'Arxiu l'acord pres pel Consell General el 1547 de crear un nou arxiu:

"E més, delliberaren que sia fet lo archiu y posat en forma y obrat del modo que als magnífichs procuradors apparrà ensemps ab la scrivania de baix y mudar lo ampriu, y lo que s'i despendrà sia pagat per lo claviari e li sia pres en comte"<sup>26</sup>

Aquestes obres de reubicació de l'espai de l'Arxiu, si realment s'iniciaren en la data indicada, es perllongaren fins al 1565, on encara trobem un parell de referències d'arranjament d'elements arquitectònics i d'espais adjacents:

" Studi y Archiu. Més se proposen les obres que son molt necessaries al estudi de gramatica y lo desfer y tornar a fer la scala y barana de ferro de la casa de la present ciutat"<sup>27</sup>

" Archiu. Més fonch proposat si si apparrà en la obra del archiu que.s fer una barana de ferro a la scala y llevar un tros de scala per a fer un corredor per dar més llum al estudi, de migan escala de la present ciutat.

Delliberaren que.s fassa dita obra segons està proposat y que.s fassa a estall si.s trobarà y on no que.s fassa ab la millor comoditat a y parrà a la vintena”<sup>28</sup>.

Aquestes obres cal circumscriure-les a una remodelació general de la Casa de la Ciutat. En quan a l’Arxiu, es reconcondionen els accessos, i es finalitza la reforma amb el bastiment d’un nou armari, acabat el 1574, segons la llegenda pintada en les seves portes, però del qual ja tenim alguna referència a partir del 1566<sup>29</sup>.

Per aquestes dates, sempre abans del 1574, que hem de considerar com a fita cabdal de l’Arxiu, s’elabora un nou instrument descriptiu conegut com el *Dalmauet*. D’ell, en fa referència el mateix catàleg, posterior, del 1574. Com bé defineix Massip<sup>30</sup> o bé hauriem de considerar el *Dalmauet* com un catàleg extraviat, i, per tant, inexistent avui, o bé caldria relacionar-lo amb el memorial, o llibre de memòries, del notari Pere Dalmau.

Aquestes memòries es concreten en un quadern de 15 fulls documentats on es relacionen diferents acords dels llibres de provisions o deliberacions, i que venen determinats sota la titulació “Memories tretes per mi Pere Dalmau notari dels llibres de deslberacions de casa y archiu de la ciutat”<sup>31</sup>. La selecció dels diferents assentaments, que van des de 1339 fins el 1499, és subjectiva i arbitrària i només respon a l’interès propi de l’acord. Al marge esquerre, un concepte identifica el regest. Aquest *Dalmauet* es complementa amb d’altres quaderns que s’estructuren igual i que, segons podem comprovar en els seus assentaments, són còpies d’aquest primer que considerem l’original.

La data extrema de 1559, apareguda en les anotacions, ens orienta força sobre el període de confecció dels memorials, obra del notari Pere Dalmau, actiu entre el 1545 i el 1591<sup>32</sup>.

Per tant, el nou instrument descriptiu és parcial, tenint en compte exclusivament els acords municipals, i respon, un altre cop, més a donar servei concret i útil a demandes específiques que a organitzar com cal l’Arxiu.

També, en una data imprecisa, però que podríem situar entre el 1542 i el 1563 s’elabora un catàleg, sense data, seguint una distribució per calaixos<sup>33</sup>. La versió més reduïda del nombre d’aquests ha estat el motiu que s’hagi considerat (Bayerri i Massip) com un catàleg anterior al del 1574. Hi han ressenyats un total de 22 calaixos, segons les intuïcions següents:

Privilegis primo  
Privilegis secundo  
Ost y cavalcada primo  
Ost y cavalcada 2<sup>o</sup>

Malorca  
Orta  
Miquinença  
Tarragona  
Ulldecona primo  
Amposta primo  
Godall  
Carrascal y Vilar de Santa Maria  
Carles y Alfara  
Pahuls  
Castellania y Temples  
Batlia  
Barcelona  
Protests contra oficials  
Comú primo  
Comú secundo  
Greuges  
Coronatges y maridatges

Cada document relacionat en els diferents apartats, amb termes senzills, la majoria sense data, s'identifica per mitjà d'un símbol diferent, amb formes ben curioses i originals.

## 6. Reorganització arxivística

Certament, el darrer quart del s. XVI es dugueren a terme tot un seguit de canvis transcendentals en la gestió de l'Arxiu que en canviaren espectacularment la visió i la trajectòria. De fet, la data simbòlica del 1574 es pot considerar com una fita cabdal en l'evolució de l'Arxiu, diferència un abans i un després. Bàsicament, són quatre els elements que identifiquen i fonamenten aquesta nova etapa: un nou armari contenidor; el catàleg general; la institucionalització mitjançant el jurament dels arxivers; i l'estructuració continuada de tasques de gestió.

### 6.1 El nou armari

Tot i que possiblement la construcció de l'armari s'iniciés el 1566, com a colofó de les obres de reestructuració de l'Arxiu, la llegenda que ostenta a l'interior de les portes pintades diu:

"En lo any de la nativitat de nostre senyor Deu Jesuxrist MDLXXIII, essent procuradors los magnífichs mossèn Fransech Corder y Dezprats, ciutadà, Onofre Mercader de Llenyader y mossèn Baltazar Llopico y de Xixon, fon edificat y posat en degut orde lo present Archiu"

Davant la manca d'altres dades documentals per a poder contrastar-ho haurem de consignar aquesta data com a principal. Des del punt de vista artístic, l'armari es considerat com un exemple de moble renai-xentista, que, tot i la senzillesa de la seva estructura, presenta com a element notable les portes pintades de l'interior on apareix l'escut de la ciutat amb el llavors patró, l'Angel Custodi<sup>34</sup>

Aquest armari, les vicissituds del qual i els seus successius trasllats ja han estat referenciats<sup>35</sup>, ha albergat la documentació històrica de l'Arxiu fins al 1997, quan aquest fou traslladat al Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties, i l'armari restà com a peça museística, desproveït de tota documentació a l'antiga església de Sant Domènec. Sense entrar a analitzar-ne les característiques artístiques, destacariem la seva disposició en quatre trams, tancat cada un per una porta de tres panys. La seva distribució interior és de prestatgeries i calaixos. Cada calaix va retolat, i se'n conserven alguns d'originals.

L'armari de l'Arxiu, o l'Arxiu, tenia una consideració institucional molt alta, com podem entendre per la llegenda que llueix. I és que més enllà de ser el dipòsit de les escriptures i privilegis creditatius del municipi, per aprofitar-ne l'estructura i la funció de caixa de seguretat i protecció, a l'armari s'hi dipositaven d'altres elements simbòlics i institucionals de gran importància. D'aquí que l'armari es revestís d'un vernís sagrat, i que per obrir-lo calgués el manament del Govern municipal o del Consell General, i el consentiment de tres prohoms, responsable cadascú d'una clau.

Anualment, tal com en els llibres d'acords se consigna, en el procés de les noves eleccions coincidents amb la festivitat de l'Ascensió, com a primer pas previ i com si d'un cerimonial es tractés, cal obrir l'armari de l'Arxiu amb l'autorització dels procuradors i extreure la caixa on hi ha els sacs insaculatoris. És la forma de preservar de possibles manipulacions els rodolins dels càrrecs elegibles. En aquest sentit, l'armari i l'Arxiu es converteixen també en garants de les institucions polítiques de la ciutat.

Aquesta finalitat també simbòlica de l'Arxiu es reflecteix al mateix temps en el fet de ser la custòdia d'altres elements emblemàtics, com ara el lloc on es guarda la *marca* per a "marcar la fusta de regne estrany"<sup>36</sup> o les claus de la ciutat. Amb motiu de la vinguda reial de Felip III el 1599, tingué lloc una de les cerimònies pròpies en aquest tipus d'esdeveniment: el lliurament simbòlic de les claus de la ciutat "que estan dins la caixa gran on està la caixa de les bosses dels ensaculats en los officis del regiment de la present ciutat en un calaix dins lo archiu de la present casa"<sup>37</sup>.

Certament, i possiblement per una certa deixadesa, durant el segle següent, la varietat d'objectes desproveïts de simbolisme i valor institucional que s'hi guardaran augmentarà, de tal forma que s'hi guardaran

pics, martells, perpals, tascons, falques, masses, aixades<sup>38</sup>. Esdevindrà llavors una mena de magatzem. Una imatge dissortadament usual encara avui en algun arxiu municipal.

La construcció de l'armari es va complementar, anys més tard, amb el bastiment d'un altre per a encabir els llibres de la taula de canvi, tal com podem saber per l'acord de 1599 en què els consellers de la ciutat acorden "que.s fassa un armari dins lo archiu de la casa present per a reconduir tots los llibres de la taula.." <sup>39</sup>

## 6.2 El catàleg general

Sens dubte, l'instrument descriptiu més important de l'Arxiu és el catàleg general del 1574, el qual ha estat motiu d'una publicació<sup>40</sup>, i, en definitiva, ha estat el model seguit per al catàleg avui vigent<sup>41</sup>. L'esquema i el quadre de classificació que es va emprar, dividit pels coneguts calaixos, segueix *grosso modo* encara avui. Les característiques pròpies del catàleg resten prou definides en l'estudi i la publicació. Val a dir, en principi, que no és complet del tot, i que hi manca fins i tot la relació sencera d'algun calaix. Hi apareixen els següents calaixos, dels quals indiquem la quantitat de documents relacionats:

- .- calaix de privilegis primo: 69 docs.
- .- [calaix] de privil[egis] [secundo]: 87 docs.
- .- calaix de privilegis quarto: 39 docs.
- .- calaix de privilegis quin[to]: 92 docs.
- .- calaix de coronatges y maridatges: 51 docs.
- .- calaix de procurador real: 19 docs.
- .- [calaix de corts]: 112 docs.
- .- calaix de host y cavalcada primo: 35 docs.
- .- calaix de host y cavalcada secundo: 90 docs.
- .- calaix del general: 37 docs.
- .- [calaix de diversorum]: 231 docs.
- .- calaix del governador: 28 docs.
- .- calaix de batlia secundo: 23 docs.
- .- calaix de paheria e veguer primo: 92 docs.
- .- [calaix de paheria e veguer secundo]: 50 docs.
- .- [calaix de jutges taulers]: 41 docs.
- .- calaix de consolat y fira y imperiatge: 42 docs.
- .- calaix de imposicions: 80 docs.
- .- calaix de imposicions. Comú de requestes y processos: 248 docs.
- .- calaix de requestes y protest: 49 docs.
- .- [calaix de comú primo]: 115 docs.
- .- calaix de comú secundo: 72 docs.
- .- calaix de bisbe y capitol: 140 docs.
- .- calaix de Amposta primo: 63 docs.

- .- [calaix de Amposta tertio]: 43 docs.
- .- castellania y templers secundo: 52 docs.
- .- calaix del Perelló y Aldeya y Fullola y Camarles: 27 docs.
- .- calaix de la Aldeya: 13 docs.
- .- calaix del Carrascal y Vilar de Sancta Maria y Boneral: 8 docs.
- .- calaix de Godall y Galera: 48 docs.
- .- calaix de Ulldecona secundo: 35 docs.
- .- calaix de Pahuls: 47 docs.
- .- calaix de Mallorca: 17 docs.
- .- calaix de Tamarit: 15 docs.
- .- calaix de Lleyda y Bon Repòs: 42 docs.
- .- calaix de Gerona y Cadaquès: 9 docs.
- .- calaix de Inça: 4 docs.
- .- calaix de Barçelona: 90 docs.
- .- calaix de Miqu[ença] y Garçia: 12 docs.
- .- calaix de Çaragoça: 46 docs.
- .- calaix de Morella: 30 docs.
- .- calaix de Coblliure y Perpinyà y torrossella: 21 docs.
- .- calaix de Montpeller: 24 docs.
- .- calaix de Caller en Çerdenya: 4 docs.
- .- calaix de Bezeyt: 15 docs.
- .- calaix de Escatró y Miquinença: 22 docs.
- .- calaix de Vallderores: 4 docs.
- .- calaix de Tarragona: 11 docs.
- .- calaix de Valençia: 31 docs.

Vinculat al catàleg (tot i que es tracta d'un instrument descriptiu diferenciat per concepte, format i ma), hi trobem l'inventari de les sèries enquadrades, anotat en un quadern<sup>42</sup>, que Massip inclou com un apèndix en la seva publicació. La relació és la següent:

- memorial dels llibres de establiments y establiments volàtils ab un plech, des de lo any 1315 en anant
- memorial dels llibres de universis se han trobat en casa de la ciutat des de lo any 1483 en anant
- memorial de llibres de seguretats de forments se troben en casa de la ciutat de Tortosa des de lo any 1526
- memorials de llibres de sindicats del espital començant en lo any 1336
- memorial dels llibres dels sindicats de pobres [vergonyants] se troben en casa de la ciutat des de l'any 1519 en anant
- memorial dels llibres de syndicats de compres de forments se troben en casa de la ciutat des de lo any 1407
- memorial dels llibres de [...] se troben en casa de la ciutat de Tortosa des de lo any 1384 en anant
- memorial dels llibres de provisions e delliberacions consiliars se troben en casa de la ciutat des de lo any MCCC en anant

- memorial dels llibres que se troben en casa de la ciutat des de l'any 1496 en anant de fogatge
- libre dels maridatges se troben en casa de la ciutat des de lo any 1461 en anant
- memoria dels llibres de registres dels censals Tortosa rep y respon y de quitaments de aquells y de racionals se troben en casa de la ciutat en los quals y ha molts censals reduyts
- memorials dels llibres de coses de carns se troben en casa de la ciutat del any 1440 en anant
- memorials dels llibres de comuns se troben en casa de la ciutat des de lo any 1305 en anant: esdescriuen una sèrie de llibres isolats.
- los llibres de caixa se troben en casa de la ciutat des de lo any 1562 en anant
- memorial dels llibres se troben en casa de la ciutat de la administració de la verge maria del Coll de l'Alma començant en lo any 1524
- memorial dels llibres de manifestes de fusta se troben en casa de la ciutat des de lo any 1359 en anant
- memorial dels llibres de forments se troben en casa de la ciutat del any 13[...] en anant
- memorial de llibres de coses de guerra se troben en la ciutat del any 1524 en anant
- llibres del dret de l'imperiatge se troben en casa de la ciutat des de l'any 1558 en anant
- llibres de albarans de impositions se troben en casa de la ciutat de Tortosa des de l'any 1431 en anant
- memorial dels llibres se troben en casa de la ciutat de obres de murs y de altres hobres de la ciutat des de lo any 1300 en anant
- memorial dels llibres de romana se troben en la casa de la ciutat des de lo any 1386

En la majoria de les sèries, hi apareix com a darrer volum enumerat el del 1574, la qual cosa ens indica que possiblement fou redactat precisament el 1575.

La vigència d'aquest catàleg, com a instrument de base sobre el qual s'ha afegit o modificat assentaments és llarga. S'ha emprat, si més no, fins el segle XVIII.

### 6.3 Jurament dels arxivers

Un document excepcional per a conèixer les atribucions i competències dels arxivers, i que descriu un veritable decàleg professional de l'època, és el conegut "jurament dels arxivers"<sup>43</sup>. De la cerimònia i jurament dels arxivers que es feia conjuntament amb la dels consellers, procuradors i altres càrrecs hi conservem tres versions, que, tot i ser el mateix, presenta petites variacions. Ja que una d'aquestes versions ha

estat publicada, com hem dit, en un parell d'ocasions, creiem pertinent publicar ara una segona versió, més completa, que descriu amb detall tot l'acte cerimonial:

#### "DEL JURAMENT DELS ARCHIVERS DEL ARCHIU DE LA CASA DE LA CIUTAT

En continent que han acabat de jurar los consellers y après d'estar aquells ja assentats, lo scrivà diu ab alta veu:

Senyors archivers vostres mersès juren.

Y, en continent, dits archivers van per son orde, un tras de altre, a jurar, anant primer lo archiver per ciutadans, après lo archiver per mercaders y últimament lo notari del archiu, y juren en la forma que han jurat los concellers y se'ls dóna també per lo scrivà ramellets y tornant-se'n cadascú a son lloc, se resten de peus y sens sombrero y lo scrivà los aclarix aquest jurament en la forma següent:

Primerament juren vostres mersès Senyors Archivers que dos dies de quiscuna semana, ço és lo dilluns y lo dijous, si festes collens no seran, e si ho seran los dies immediats après següents, sien e se presenten en la Casa de la Ciutat, essent presents en aquella almenys dos dels Magnífics Senyors Procuradors, y entren dins del Archiu, almenys per spay de una hora o més, quiscu de dits dies, y se ocupen en redreçar y posar en bon orde dit Archiu y scriptures de aquell e ocupar-se per a dit effecte en allò que convindrà segons la concurrència del temps, e ultra de dits dos dies, totes ores y quant ocorrerà cas per lo qual als Magnífics Senyors Procuradors aparega tenir necessitat de dits Archivers, essent demanats per aquells se presentaran y se ocuparan en allò que per los dits Magnífics Senyors Procuradors los serà designat e manat puix conseneixca les coses de dit Archiu y scriptures de ell.

Item que no permetran ni consentiran que scriptura alguna se traga de dit Archiu en son original, sino que sia delliberat per lo Magnífic Concell General o de 24<sup>ena</sup> o altre Concell que tinga ple poder de aquells ne encara donarà ne permetrà donar còpia de scriptura alguna del dit Archiu sens precehir delliberació de algú de dits Consells.

Item que les claus los seran acomanades guardaran ab tota fidelitat y aquelles no acomanaran a persona alguna, sinó en cas de absència o indisposició en lo qual cas les puguen acomanar quiscú de dits archivers respective a altra persona de son grau y condició que sia del Concell General aprobadora per los Magnífics Senyors Procuradors, la qual en tal cas aja de jurar per lo semblant com avia jurat aquell per qui portarà la clau.

Item que se auran ab tota rectitud e fidelitat en mirar per la custòdia e bon orde de dit Archiu e scriptures de aquell y tindran segret tot lo que faran y convindrà als drets de dita ciutat tenir secret.

E après, en senyal de Pocessiò, lo Procurador en cap dóna les dos claus de la porta del Archiu als dos Archivers ço és, una al ciutadà y altra al mercader, y així mateix dóna al Notari del dit Archiu les claus dels Armaris a ont estan recondides y custodides les scriptures y privilegis, anant quiscú per son orde a pendre de mà de dit Procurador en cap dites claus, de a ont sen tornen y assenten en son lloc.

La forma de aquest jurament fonc ordenat per los Procuradors y Consell de 24<sup>ena</sup> tenint poder del Consell General en 12 de juny 1579.

Assentats los archivers sonen les trompetes y cheremines, y en senyal del jubilo y alegria que-s té dels nous oficials, lo scrivà dóna ramellets de àmbar y de flors als demés ciutadans que han acodit a la sala del Consell per veure dit jurament<sup>44</sup>.

Del document en qüestió podem extreure, a títol de conclusions, un seguit de dades de gran interès per entendre el funcionament de la institució arxivística al segle XVI.

- 1) Existència simultània de tres arxivers: un per part dels ciutadans; un altre per part dels mercaders; i el notari de l'Arxiu. Aquesta estructura vol reflectir el mateix sistema per estaments amb representació municipal, encara que en resten al marge els menestrals o la mà menor.
- 2) Tot i que sembla que les tasques pròpies d'arxiver quedin repartides per parts iguals entre els tres arxivers elegits, tot indica que l'arxiver representant dels ciutadans i l'arxiver representant dels mercaders tenien un paper més aviat institucional, mentre que el notari arxiver era qui realment coneixia i desenvolupava la feina arxivística. En aquest sentit era prou simptomàtic que a l'hora de repartir les claus (les dos d'accès a l'Arxiu) estiguessin en mans del ciutadà i del mercader, mentre que les dels armaris, un cop ja dins de l'Arxiu, estiguessin en mans del notari arxiver.
- 3) L'accès a la documentació havia de comptar, per tant, amb l'aquiescència de tots tres arxivers, és a dir de tots tres estaments.
- 4) Una de les tasques a què eren obligats mitjançant el jurament era dedicar-hi com a mínim un parell d'hores a la setmana, i ordenar i redreçar l'Arxiu. A més d'aquesta dedicació ordinària, calia que fossin prestos quan els reclamessin els serveis en moments determinats.
- 5) No podien permetre que es tragués cap documentació original, ni fer-ne còpies, si no hi havia un manament específic per part del Consell General o de vint-i-quatrena.
- 6) Havien de ser responsables de les claus que eren personals, i només podien delegar en circumstàncies molt concretes, i en persones autoritzades.

7) Havien d'obrar amb fidelitat i rectitud sobre la custòdia i el bon ordre de l'Arxiu, i mantenir el secret del seu ofici.

El model i l'esquema del jurament dels arxivers sembla que tinguin l'origen el 1579, i s'allarga durant el segle XVII. Els arxivers esdevenen càrrecs electes, però, en cap cas apareixen a les llistes de nòmina com a funcionaris fixos del municipi. Per tant, la figura de l'arxiver no s'equipara a la d'altra gent d'ofici que s'integra en el funcionament ordinari, amb una gran varietat de serveis, com ara: l'especier, el botxí, el fosser, els joglars els cirurgians, etc.. El concepte de "arxiver" durant aquest període s'adscriu més al d'agents socials i representatius d'estaments que no pas al de professionals en nòmina.

## 6.4 Tasques de gestió

No cal dir que la mateixa confecció del catàleg i el seu ús continuat (pensem que hi ha anotacions a mesura que s'incorporen documents), com el fet de la institucionalització dels arxivers, amb la fixació de les tasques per fer, ens testimonien, ja de per sí, el grau desenvolupat de la gestió en l'Arxiu. Això no obstant, hi ha un altre element que ho ratifica. Ens referim a un document força interessant que porta per títol: *Quern de comunicacions dels llibres y actes se trauran del archiu, començant en juliol 1585*<sup>45</sup>. Es tracta d'una relació de totes les sortides que es fan de la documentació. Com s'ha vist, no podien sortir de l'Arxiu els documents sense l'específic consentiment de les autoritats municipals, però, evidentment sí quan aquestes ho permetien o requerien. Aquests requeriments eren comunicats (d'aquí el nom de quadern de comunicacions) al notari arxiver responsable, qui registrava i signava cada sortida, com també quan el document era retornat.

El quadern de comunicacions abraça des del 1585 fins a 1666, amb un registre detallat de la documentació traslladada. De fet, aquest registre equivaldria als actuals registres de préstec; entès, per tant, com un mecanisme de control eficaç i bàsic. A més de la data, el notari autoritzant, la descripció del document i la referència a la comunicació feta pels consellers, a cada assentament s'escriu la procedència: quan es tracta d'escriptures, el calaix i el número del document. Al marge de les anotacions, s'afegeix si ha estat el document restituit. De tots els documents registrats n'hi ha set en què no consta aquesta restitució, i, certament, en la majoria dels casos és una falta consignada encara avui.

Coneixem els notaris responsables del préstec durant el període en que es registra el quadern de comunicacions. Aquests 8 notaris, que hem de considerar com els veritables arxivers del moment són: Agustí Joan, Francesc Alaix, Cristòfol Gil de Villoro, Agustí Montanyés, Pere Martí, Miquel Martí, Pau Roset i Pere Maridà.

A títol d'exemple, en el següent quadre recollim les dades dels registres del quadern de comunicacions des del 1585 al 1587. Com podem observar, gràcies a aquest tipus de document es pot saber el percentatge de documents sol·licitats per any, i de quin tipus i naturalesa són. L'anàlisi d'aquestes dades ens ha d'aportar el coneixement, a més del paper de servei de l'Arxiu, d'aquell tipus de necessitat de consulta institucional de l'època. Comprovem, a primera vista, que la majoria de documentació sol·licitada és documentació coetània, aquella que avui anomenariem administrativa.

DATA	NOTARI	DOCUMENT	LOCALITZACIÓ	OBSERVACIONS
29 juliol 1585	Agustí Joan	Claveria 1565-66		
3 setembre 1585	Agustí Joan	Concòrdia d'aigües de Carles	calaix Carles i Alfara, 59	
17 setembre 1585	Francesc Alaix	Trasllat de privilegi en pergami sobre la franquesa de Sicília	c. privilegis 3, 54	
" "	Francesc Alaix	Trasllat en pergami de la custòdia del Port	c. privilegis 4, 4	
20 de setembre 1585	Francesc Alaix	Privilegi en pergami del rei Ferran	c. privilegis 1, 7	
29 d'octubre 1585	Francesc Alaix	Llibre de lletres 1539-1554		
4 novembre 1585	Francesc Alaix	Llibre de deliberacions 1541-44		
5 novembre 1585	Francesc Alaix	Llibre de clavari 1563-1564		
31 gener 1586	Francesc Alaix	Privilegi en pergami que és revocació d'un privilegi dels pescadors	c. privilegis 1, 34	
27 març 1586		Còpia autèntica d'una requesta donada pel síndic de Tortosa a Enric de Cardó, governador del 1581	c. governador, 24	
9 abril 1586		Privilegi del rei Jaume	c. privilegis 3, 9	

DATA	NOTARI	DOCUMENT	LOCALITZACIÓ	OBSERVACIONS
17 abril 1586	Francesc Alaix	Acte del loctinent de veguer en el lloc de la Galera	c. Galera i Godall, 4	s'especifica que és per a copiar, de fet no indica que s'hagi restituit
1 juliol 1586	Francesc Alaix	Acte de requestes fetes al governador	c. governador, 24	per a copiar. Restituit
12 setembre 1587	Francesc Alaix	Privilegi en pergamí del rei Joan sobre la concessió del dret de periatge	c.consolat i firma i periatge, 30	
16 setembre 1587	Francesc Alaix	Llibre de deliberacions 1524-28		
1 octubre 1587	Francesc Alaix	Acte de relació dels jurats y lloctinent de veguer de Godall de 1570. També un acte fet entre el castellà d'Amposta i els procuradors de Godall sobre jurisdicció del 1570		
14 octubre 1587	Batiste Stor	Llibre de les rúbriques de les trasts de l'arxiu. També el llibre vell del lligallo , en el qual estan pintats lo llop y lo cabró. També un llibre de deliberacions 1429-30		
23 novembre 1587	Francesc Alaix	Llibre de romana dels forments, assegura mossen Vespesia Ferrer de 1565		

DATA	NOTARI	DOCUMENT	LOCALITZACIÓ	OBSERVACIONS
16 desembre 1587	Batiste Stor	Acte en pergamí en poder d'en Lorenç en Janer, 3(?), una confirmació, 6, requesta i un processet, 22		

## 7. Descurança al segle XVII

Cal admetre que aquest títol és poc fonamentat i agosarat, ja que no tenim dades suficients per basar-nos. No obstant això, hi ha certs indicis que així ho apunten, i més si ho comparem amb l'etapa anterior, quan hi va haver una iniciativa arxivística tan rellevant. Un primer aspecte sospitos, que ja hem avançat abans, és la pràctica usual a partir del 1630 d'encabir a l'Arxiu una gran quantitat i varietat d'estris de picapedrer. Un altre aspecte és el desús a partir de la segona meitat del segle XVII de la cerimònia i jurament dels arxivers.

Finalment cal esmentar una relació de mancances documentals de l'arxiu, feta, si més no, a partir de 1682<sup>46</sup>, i titulada *Faltes del Archiu* on s'anoten, calaix per calaix, els números dels diferents documents que falten amb els respectius registres extrets del propi catàleg del segle XVI<sup>47</sup>. Alguna vegada, s'anota al marge que la documentació ha estat localitzada i retornada al seu lloc; a vegades perquè s'ha trobat en un altre calaix. Hi ha un total de 467 documents perduts, dels quals, segons les anotacions marginals, se'n van trobar 22. N'hi ha 10 de què s'afegeix, no importa, la pèrdua.

És cert que la mateixa confecció de la relació de *Faltes* ens demostra una labor arxivística important, però també ho és que aquest fet no es veu reforçat per cap altre intent, a curt termini, d'acondicionament, ordenació o catalogació de l'Arxiu. Comparant el nombre de documents relacionats en el catàleg de 1574 i les pèrdues del quadern de Faltes, constatem que en cent anys es va perdre un 18% de la documentació solta, una dada en sí significativa de les característiques d'aquest període, no exempt de conflictivitats bèl·liques trascendents com la mateixa Guerra dels Segadors.

L'evolució posterior de l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa continua tenint els seus alts i baixos, amb successives etapes de nous intents classificatoris alternats amb d'altres de reposició dels models fixats el segle XVI, com així mateix, l'alternança també de moments de deixadesa i de conscienciació, que ben bé poden ser motiu d'un altre estudi complementari.

## Notes

- 1 La creació d'aquest arxiu d'àmbit comarcal data legalment de la signatura del conveni subscrit entre l'Ajuntament de Tortosa i el Departament de Cultura de la Generalitat, el 1983, en que s'integra a la xarxa d'arxius comarcals. D'acord amb el criteri arxivístic de diferenciar els diferents fons; tots aquells que no poden ser considerats estrictament municipals, però que pertanyien a l'anterior Arxiu Municipal, s'han separat i diferenciat dins del corresponent quadre classificatori.
- 2 D'ençà de la creació del Museu de Tortosa l'any 1900, ambdues institucions, Museu i Arxiu, han acostumat a anar plegades durant la major part del segle XX. Els responsables del Museu ho eren també de l'Arxiu o viceversa, especialment des que, el 1911, Arxiu i Museu ocupaven la mateixa seu, l'exesglésia de Sant *Domingo*. Tot i el conveni signat el 1983, es va continuar en una situació semblant fins al 1992, i, encara, des d'aquesta data fins al 1997 n'existien vincles evidents. Des d'aquell moment l'Arxiu va passar a ocupar el Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties.
- 3 Ateses les referències documentals, aquesta és la denominació històrica més correcta a la qual ens referirem en l'estudi. En aquest sentit, diferim de la que, en al seu dia va qualificar Jesús Massip com a *Arxiu Territorial* en una clara adaptació i reivindicació de plantejaments actuals: *El catàleg de l'arxiu territorial de Tortosa de 1574*, Publicacions de la Diputació de Tarragona, 1987.
- 4 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre clavaria 1376-77, pàg. 125.
- 5 BAYERRI BERTOMEU, Enrique. *Historia de Tortosa y su comarca*. Tom VIII (1960), pàg. 560. Bayerrri transcriu erròniament per calaixos on diu, de fet, *capitells*. El document en qüestió, com ja transcriu Massip, diu: "*Item, de manament dels conseyllers e per vigor de una provisió per aquells feyta, dimarts a XIII dies del mes de agost donaren a.n Domingo Valls, pintor, per salari seu de pintar los capitells del archiu de la cambra de la sala de la ciutat deu llibres...*". AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de clavaria 1370-71, pàg. 32. El terme *capitell* es refereix en aquest cas a l'estructura de montants i bancs de l'armari.
- 6 MASSIP, Jesús. *El catàleg de l'arxiu territorial de Tortosa de 1574*. Publicacions de la Diputació de Tarragona, 1987.
- 7 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre clavaria 1368-71, f. 87, amb data 13 d'agost de 1370.
- 8 MASSIP, *opus cit.* pàg. 9.
- 9 Podem incloure-hi la següent relació: "*Item, donaren a.n Galceran Curça, fuster, per loger de llll jorns que obra en fer l'archiu que feren en la sala de la ciutat, a rahó de lll solidos X diners per jorn: XV solidos llll diners; Item donaren a.n Margalló per loger de llll jorns que obra en lo dit archiu, a rahó de ll solidos X diners: XI solidos llll diners; Item, al fadrí d'en Galceran Curça, per loger de llll jorns que obra en lo dit archiu, a rahó de xxll diners per jorn: VII solidos llll diners; Item, donaren a.n Pere Paschual, per loger de llll jorns que obra en lo dit archiu, a rahó de lll solidos llll diners per jorn: XIII solidos llll diners; Item, a.n Francesch Curça, per loger de l jorn que obra en lo dit archiu: lll solidos X diners; Item, a.n Lorenç Treres, per loger de un jorn que.y obra: ll solidos X diners; Item, al fadrí d'en Francesch Curça, per loger de un jorn: ll solidos lll diners; Item, a.n Domingo Fferrer, per loger de llll jorns que obra en lo dit archiu, a rahó de lll solidos VI diners per jorn: XIII solidos; Item, al fadrí d'en Domingo Fferrer, per loger de llll jorns que.y obra a rahó de xxll diners per jorn: VII solidos llll diners; Item, costaren llll quarteres de algepç per encastar l'archiu en la paret: lll solidos; Item, donaren a.n Matheu Mercer e son companyó, serradors, per loger de llll jorns que serraren fusta ops del dit archiu, a rahó de VII solidos per jorn, abatuts VI diners*

per un fil que serraren a altri : XXVII solidos VI diners; Item, a III dies del mes d'agost donaren a.n Galceran Curça, per loger de V jorns que obra en l'archiu que feren en la cambra de la sala de la ciutat a rahó de III solidos X diners per jorn: XIX solidos II diners; Item donaren a.n Pere Paschual per loger de V jorns que obra en lo dit archiu a rahó de III solidos III diners per jorn: XVI solidos VIII diners; Item, donaren a.n Marquello per loger de VI jorns que obra en lo dit archiu, a rahó de II solidos X diners per jorn: XVII solidos; Item al fadrí d'en Galceran Curça per loger de III jorns que.y obra, a rahó de XXII diners per jorn : VII solidos III diners; Item, a.n Domingo Fferrer per loger de V jorns que.y obra a rahó de III solidos VI diners per jorn: XVII solidos VI diners; Item, al seu fadrí per loger de VI jorns que.y obra a rahó de XXII diners per jorn: XI solidos; Item, a.n Matheu Mercer e son companyó per loger de III jorns que serraren fusta a ops del dit archiu , a rahó de VII solidos per jorn: XXI solidos; Item, donaren a.n Huguet Pellicer per XXX tornets que feu per a les portes del archiu: II solidos VI diners; item, donaren a.n Mahomet Hayet, per MDCCC claus de quart que feu ops del archiu, a rahó de XX diners lo cent: XXX solidos; Item, donaren a ell meteix per CC claus sagenals que feren ops del dit archiu a rahó de III solidos lo cent: VI solidos; Item, per CCCC claus farxins a clavar a clavar les ffrantices del dit archiu a rrahó de XII diners lo cent: III solidos; Item, donaren a ell meteix per III llibres de claus de libra que feu ops del dit archiu, a rahó de X diners: II solidos VI diners; Item, a ell meteix per un cent de claus de terç que feu ops del dit archiu: II solidos VI diners; Item, donaren a ell metex per VIII dotzenes de vibrons que feu ops de les portes del dit archiu a rahó de VI diners la dotzena: III solidos; Item, a ell meteix per CCCC claus de bolla que feu a ops del dit archiu a rahó de VI solidos lo cent: XXIII solidos; Item, donaren a ell metex per LX claus de bolla grossa que feu ops del dit armari a rahó de VIII solidos lo cent: V solidos ; Item, donaren a.n Galceran Curça, fuster, per loger de un jorn que obra en lo dit archiu : III solidos X diners; Item, al seu fadrí per loger de un jorn que obra en lo dit archiu: I solido X diners; Item, donaren a.n Pere Paschual, fuster de Mallorca, per loger de II jorns que obra en lo dit archiu a rahó de III solidos III diners: VI solidos VIII diners; Item, a.n Domingo Fferrer per loger de II jorns que obra en lo dit archiu a rahó de III solidos VI diners : VII solidos; Item, donaren a.n Canader e son companyó, serradors, per loger de VIII fils de cayrats que serraren a ops del dit archiu a rahó de XII diners lo fil : VIII solidos; Item, aquell matex dia donaren a.n Michel de Bages e a.n Domingo Capcir per VIII fils de cayrats que serraren ops del dit archiu a rahó de XII diners lo fil: VIII solidos; Item, a XII dies del mes de agost, donaren a.n Galceran Curça, fuster, per loger de un jorn que obra en lo dit archiu : III solidos X diners; Item, donaren al seu fadrí per loger de mig jorn que obra en lo dit archiu: XXII diners; Item, donaren a.n Pere Paschual, per loger de mig jorn que obra en lo dit archiu, a rahó de III solidos III diners lo jorn: I solio VIII diners; Item, a.n Domingo Fferrer per loger de un jorn que.y obra : III solidos VI diners; Item, donaren a dos Jachmes, macips dels procuradors e a la macipa d'en Jachme de la trompeta per escombrar la sala de la ciutat e la cambra après que.l archiu fo fey: I solido." AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de clavaria 1370-71, pàgs. 25-31.

- 10 "Item, a XIX dies del mes de octubre donaren a.n Galceran Curça, per loger de III jorns, per los qual obra una taula ab dos banchs per al archiu de la casa de la ciutat, a rahó de III solidos X diners per jorn: XV solidos III diners ". AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de clavaria 1370-71, pàg. 37.
- 11 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de clavaria 1378-79, pàg.139.
- 12 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de clavaria 1379-80, pàg.183.
- 13 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de clavaria 1407-08, pàg.108.
- 14 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de correspondència 1539-1554, f. 23.
- 15 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de provisions 1372-74, f. 2v.

- 16 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de provisions 1444-45, f. 49. Data del 22 de desembre de 1444.
- 17 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de clavaría 1405-06, pàg.108.
- 18 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de clavaría 1405-06, pàg.162.
- 19 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de clavaría 1406-07, pàg.125.
- 20 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de provisions 1461-62, f. 10v. 16 de juny 1461.
- 21 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de provisions, 1461-62, f. 14v.
- 22 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, cartularis, núm. 1.
- 23 Bayerri va seleccionar i agrupar tot un seguit de documents sobre antics inventaris, memorials, catàlegs i altres instruments descriptius en un lligall diferenciat. En la seva classificació el titula com *quern de ordenació del archiu*, més endavant Massip hi atribueix una lletra diferencial, i, a aquest quadern, hi dóna la lletra D; avui hem integrat aquesta documentació en la resta i té la següent referència: AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, instruments històrics de descripció, núm. 1.
- 24 *Idem*, f. 1v.
- 25 *Idem*.
- 26 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de provisions 1546-47, f. 79v.
- 27 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de provisions 1565-66, f. 2v.
- 28 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de provisions 1565-66, f. 9.
- 29 En un d'aquells fulls solts que Bayerri va agrupar conjuntament amb els instruments històrics de descripció i que avui tenim referenciat amb el número 6170, on s'enumeren diferents despeses del mestre ferrer Queixalós respecte als jornals que ha esmerçat per als armaris de l'Arxiu. Porta la data del 7 de juliol de 1566.
- 30 MASSIP, *opus cit.*, pàgs. 15 i 17.
- 31 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, instruments històrics de descripció, núm. 2.
- 32 Aquestes són les dates extremes dels protocols conservats a l'Arxiu Històric de Tarragona.
- 33 Situem aquestes dates per algunes de les referències dels documents ressenyats. Un assentament original ens parla d'un privilegi atorgat per Carles V, que sabem que fou concedit el 1542 (pàg.18); unes altres dos dates anotades ens situen al 1552 i al 1563, tot i que podem apreciar que són anotacions posteriors. AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, instruments històrics de descripció, núm 3.
- 34 Tot i que ha merescut alguna ressenya en el context fins i tot dels Col·loquis sobre Art i Cultura a l'Època del Renaixement, celebrats a Tortosa entre el 1996 i 1999, encara ens dol la manca d'un estudi específic i monogràfic.
- 35 MASSIP, *opus cit.*, pàg. 10; també MASSIP, Jesús. *Arxiu Històric Comarcal de Tortosa. "Guia dels Arxius Històrics de Catalunya"*, núm. 3 (1989), pàg. 241.
- 36 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, "quern de comunicacions dels llibres y actes se trauran del archiu començant en juliol 1585", pàg. 46.
- 37 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de provisions 1587-99, f. 150v.
- 38 En el llibre o quadern de comunicacions, són constants les referències a partir de 1633 de tot aquest tipus d'estrís guardats a l'arxiu.

- 39 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, llibre de provisions 1587-99, f. 102v, corresponent al 7 de gener de 1599.
- 40 MASSIP, *opus cit.* AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, instruments històrics de descripció, núm. 4.
- 41 MASSIP, Jesús. *Inventari de l'Arxiu Històric de Tortosa*. 2 volums. Diputació de Tarragona, 1995.
- 42 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, instruments històrics de descripció, núm. 5.
- 43 Massip ho publica en primer lloc a *El catàleg de l'Arxiu Territorial...*, pàgs. 9 i 10, a la nota 2; més endavant en fa una nota publicació a MASSIP, Jesús. *Cristòfol Despuig: historiador i arxiver*. *Nous Col·loquis*, III (1999), pàgs. 85 i 86.
- 44 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, cartulari, núm. 2, fol. 92r-v.
- 45 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, instruments històrics de descripció, núm. 6.
- 46 Si atenem un procés sobre la causa de Cardó (f. 11).
- 47 AHCTE, fons Ajuntament de Tortosa, instruments històrics de descripció, núm. 7.

## Resumen

A partir de referencias documentales dispersas y de algunos instrumentos de descripción conservados hasta hoy, se intenta reconstruir lo que fue el archivo de la Ciudad de Tortosa entre los siglos XIV y XVII. Durante todo este tiempo, el Archivo conoció momentos álgidos, desde un punto de vista institucional y organizativo, pero también otros de continuidad e incluso de cierto abandono. Los datos obtenidos ponen de manifiesto que, en el último tercio del siglo XIV y en las últimas tres décadas del siglo XVI, se llevó a cabo una importante iniciativa y actividad archivística, como lo demuestra la construcción de un armario-contenedor, la elaboración de un catálogo general, la fijación de un juramento específico para los archiveros o el uso de registros sobre el movimiento documental. Algunos de estos elementos, que en su día caracterizaron el archivo de la Ciudad de Tortosa, mantienen actualmente una cierta vigencia, derivación o continuidad, hecho que aumenta todavía más si cabe el interés por el estudio de lo que fue el origen y la primera evolución de este archivo. La importancia del archivo de Tortosa, institución consolidada y estructuralmente organizada desde la baja Edad Media, evoluciona paralelamente a la de la propia ciudad.

## Résumé

À partir de références documentaires dispersées et des instruments de description qui ont pu être conservés, on tente de reconstituer les archives de la Ville de Tortosa, telles qu'elles étaient entre le XIV<sup>ème</sup> et le XVII<sup>ème</sup> siècle. Pendant cette période, les archives ont connu des moments florissants du point de vue institutionnel comme organisationnel, mais aussi des phases de continuité et de quasi-abandon. Les données obtenues montrent qu'au troisième tiers du XIV<sup>ème</sup> siècle et durant les trente dernières années du XVI<sup>ème</sup>, un important essor des activités s'y est produit, avec diverses initiatives telles que la construction d'une armoire-conteneur, l'élaboration d'un catalogue général, l'obligation pour les archivistes de prêter serment ou la tenue de registres des mouvements documentaires. Quelques-uns de ces éléments qui à l'époque distinguèrent les archives de la Ville de Tortosa sont toujours en vigueur de nos jours, tels quels ou modifiés, ce qui donne encore davantage d'intérêt à l'étude de ce qui en a été l'origine et l'évolution première. Institution ancestrale solidement structurée depuis le bas Moyen Âge, les archives de Tortosa ont une importance parallèle à celle de la ville elle-même.

## Summary

On the basis of dispersed documentary references and certain preserved instruments of description, an attempt is made to reconstruct what was the archive of the City of Tortosa between the 14th and 17th centuries. Throughout this time, the Archive experienced moments of splendour, from an institutional and organisational point of view, along with others of continuity and even of neglect. The data obtained show us that, in the last third of the 14th century and the last third of the 16th century, an important archivistic initiative and activity was carried out, as is demonstrated by the construction of a container chest, the production of a general catalogue, the establishment of a specific oath for archivists or the use of registers of documentary movement. Some of these elements, which in the past formed part of the archive of the City of Tortosa, maintain a certain validity, derivation or continuity today, which makes the study of the origins and early history of this Archive even more interesting. The importance of the Tortosa archive is parallel to that of the city itself, having been a consolidated and structurally organised institution since the late Middle Ages.